

EEN RELATIE MET TOEKOMST

briefwisseling over woord en beeld

Beste Jan,

Ik start dit brief-artikel in de hoop dat we, al schrijvend, tot een stukje theorievorming kunnen komen; of concreter, tot het ontwikkelen van criteria waar de 'afdeling' beeld van methoden voor godsdienst/levensbeschouwing aan zou moeten voldoen: een omschreven en gefundeerde toetssteen.

Ik start negatief. Protestant en beeld, dat klikt niet, dat zit niet lekker. Dat is de theorie, maar ook de praktijk. Mijn eigen ervaringen geven mij niet de indruk dat het beeld - beeldmateriaal - in de wereld van het p.c.-godsdienstonderwijs een meer dan marginale rol speelt. Als er gekozen moet worden, bijvoorbeeld vanwege plaatsruimte, gaat het woord vóór. Een eye-opener was voor mij een discussie in de redactiegroep van *Van Horen Zeggen* (VHZ), toen de opmaak van deel F (*Kerk en Christendom*) ter sprake kwam. Nu is *Van Horen Zeggen* een methode die er - vermoed ik - qua beeldmateriaal positief uitspringt. Desondanks kwam, toen het boekje te omvangrijk dreigde te worden, de opmerking: "Nou Hans, dan gooi je er toch een paar van die paginagrote foto's uit!" "Zo", dacht ik, "zo zit dat dus met het beeld: het mag, maar de tekst moet niet in verdrukking komen. Getolereerd, maar niet noodzakelijk. Het beeld is een toevoeging op het woord, een illustratie erbij." Ik denk dat dit een belangrijk thema voor deze briefwisseling is.

In een filmcursus die ik ooit volgde leerde ik: geef geen gesproken commentaar bij beelden die al veelzeggend genoeg zijn. Als een vakantiereis begint met vliegtuigen op Schiphol, moet je vooral niet als commentaar bij de film inspreken: "We begonnen onze vakantie met vliegreisje." Die woorden zijn overbodig, onderschatten in hoge mate de intelligentie van de kijker en lopen hem bovendien in z'n fantasie voor de voeten. Ik heb die raad toen goed in m'n oren geknoopt en vraag me nu af wat dat betekent voor het naast elkaar optrekken van woord en beeld in een godsdienstmethode.

Laat ik beginnen met een stelling.

Het beeld heeft vaak geen woorden nodig; commentaar kan de intelligentie, maar vooral de fantasie van de leerling onderschatten en - wat erger is - hinderen. "De beschouwer maakt het kunstwerk af" is een gedachte die voor mijn gevoel bij godsdienstmethoden niet is doorgedrongen of *niet vertrouwd* wordt. Stel dat leerlingen de verkeerde -ongewenste - associaties krijgen bij een bepaald visueel onderdeel van de methode. Laten we een voorbeeld nemen van een foto die ik ooit zelf maakte en in een methode plaatste. (VHZ-F, blz. 46, zie afb. 1). Ik kan me bij het zien van het portret dat Cranach maakte van Luther wel iets voorstellen. Misschien dat een leerling denkt: "Wat een gure kop, wat een gore boef, geen wonder dat ie een hoop heibel veroorzaakte." Bij voorbaat corrigerend commentaar van de methode: "De grote reformator Luther in diepe worsteling met het vraagstuk van de zonde." Luther was geen lieverdje, maar ik vermoed dat de meeste grote kerkleiders, hervormers, pausen en heiligen beter niet in een methode geconterfeit kunnen worden om het boek op te luisteren, tenminste als we negatieve beeldvorming van de kerkgeschiedenis willen voorkomen. Op een beroemde afbeelding ziet Augustinus eruit of hij een gevaarlijke patiënt is van een inrichting voor zwaar geesteszieken en de heilige Theresa van Avila in extase wekt geheid sexuele associaties op.

Welke beslissing neem je als methodenschrijver ten aanzien van dit soort simpele zaken als de afbeelding van iemands uiterlijk?

* Weglaten? Dan wordt het boek steeds bloedelozer. Dat vind ik jammer, want de kerkgeschiedenis, die ik nu even als onderwerp neem, gaat toch over concrete mensen van vlees en bloed, over hun gedachten en persoonlijke levensbeschouwelijke ontwikkelingen.

* Corrigeren? Dan laat je een leerling niet vrij en loop je hem, maar ook de kunstenaar voor de voeten.

* Neutraal onderschrift: "Luther"? Laat die leerling dan maar denken.

* Andere reformator kiezen? Calvijn dan. "Ja, geen wonder dat die gereformeerden zo zuur zijn." Ook niet direct een gewenste reactie. Maar waarom moeten leerlingen eigenlijk een "gewenste" reactie vertonen? Ze moeten toch hún eigen beeld van - zeg maar in dit voorbeeld - figuren in de geschiedenis van het christendom vormen? Het beeld moet, naar mijn idee, openend zijn, naar het mógelijke, naar het fantasievolle.

Kerkleiders werden niet uitgekozen om hun sympathieke uiterlijk. We weten dat er sinds de verkiezingscampagnes op de TV ándere politici naar voren zijn gekomen dan vóór het TV-tijdperk. Sommige presidenten van de VS zouden het nooit gehaald hebben vanwege hun min of meer onmogelijke uiterlijk, terwijl nu toneelspelers zonder veel inhoud het tot president kunnen brengen (Neil Postman).

Ik denk dat we - laten we even bij het portret blijven - de mogelijkheden van het door een kunstenaar geschapen portret zouden kunnen gebruiken zonder het te misbruiken. Zelf werd ik ooit buitengewoon getroffen door een schilderij van de apostel Petrus, gemaakt door de Kretenzer El Greco, werkzaam voor het Spaanse hof (zie afb. 2). Dit portret hangt, samen met een hele serie andere werken van El Greco, in de sacristie van de kathedraal van Toledo, waar de kunstenaar werkte. Ik ben er lang voor blijven staan en had de ervaring eindelijk iets van Petrus te begrijpen. Het gaat om mijn ervaring die me bij blijft en daardoor voor mij zinnig is. De schilder is bemiddelaar en een schildertechnische analyse misschien interessant maar overbodig. Natuurlijk heeft hij er een gedegen studie van gemaakt hoe hij ogen moet schilderen die volspringen met tranen en het felle gebruik van complementaire kleuren (rood-groen, geel-paars) is mede debet aan de uitstraling van El Greco's werk, maar dat zal me verder een zorg wezen. Ik kan mijn eigen verhaal om Petrus heen weven, het is een man van vlees en bloed geworden, iemand die ik ken. Ik hoor hem het verdriet om het verraad uitschreeuwen. Ik beleef het, ik ben erbij.

Dat is wat een kunstwerk zou moeten zijn in een godsdienstmethode: eye-opener, doorgeefluik, 'icoon' voor ervaringen van een hogere orde, katalysator in een proces waarin levensbeschouwing tot ontwikkeling komt.

Zou het beeld daarin minstens zo belangrijk kunnen zijn als het woord?

Beste Hans,

Als ik me goed herinner was het in juni 1978 dat ik in Stockholm mocht deelnemen aan een internationale conferentie over het beeldgebruik in de katechese. Het initiatief was genomen door een aantal Fransen, die al enkele jaren ijverden voor een meer visuele oriëntatie in de katechese, daarbij onder andere geïnspireerd door Pierre Babin (de grote man achter *Photolanguage*). Vier dagen lang keken wij - in een klein, duister lokaal en bij tropische temperaturen - gefascineerd naar eindeloze series dia's, die Bernard (zijn achternaam ben ik helaas vergeten) telkens weer uit zijn indrukwekkende hoeveelheid koffers te voorschijn toverde. Zonder commentaar, zonder woorden liet hij ze zien. De beelden spraken immers voor zich, en regen zich als vanzelf aaneen tot een voor iedereen verstaanbaar verhaal, zoals de tot leven gewekte plaatjes in een tekenfilm. Het was, denk ik achteraf, daar in het hoge Noorden dat de enorme kracht van audiovisuele "taal" voorgoed tot me doorgedrongen is. Of,

zoals de Duitse beelddidacticus Herbert Fendrich het verwoordde: "De gelijktijdigheid van het beeld maakt het mogelijk eenheid en heelheid te ervaren van de zinvolle samenhang van elementen die slechts na elkaar kunnen worden verwoord en beluisterd¹."

Wanneer ik zo nu en dan eens terugblader in oude katechetische handboeken, methoden en tijdschriften, dan springt vooral de afwezigheid van het beeld in het oog (!). De weinige illustraties die je erin aantreft, zijn meestal "plaatjes bij praatjes", bladvullingen en zelden uit zichzelf sprekende beelden. Toevoegingen op het woord, die slechts een marginale functie vervullen, zoals je zelf al constateerde. Het begin van het Johannes-evangelie is in dit opzicht eeuwenlang trendsettend geweest voor deze verbale cultuur, - ondanks het feit dat de bijbelse verhalen kunstenaars uit alle tijden hebben geïnspireerd om hun creatieve vermogens te uiten.

"Het beeld heeft vaak geen woorden nodig", was jouw stelling. Ik ben het daar helemaal mee eens. Wat mij betreft zou als onderschrift bij iedere illustratie mogen staan: *Zonder woorden*. Waarmee ik wil zeggen: geef de "kijker" de kans om waar te nemen wat hij ziet en zich een eigen interpretatie te vormen; te zien wat hij of zij er zelf in ziet. Alleen dan maak je ruimte voor het proces dat zich afspeelt tussen beeld en "kijker". Het vooraf dichtmetselen en inkapselen van zo'n proces is dodelijk voor het beeld, lijkt me. Ligt de intrinsieke kracht van bijvoorbeeld cartoons en spotprenten dikwijls niet juist in het feit, dat ze zonder veel omhaal van woorden duidelijk zijn? En wat je ook van de "New Wave" in de reclamebusiness (met Benetton als koploper) vindt: met verbluffend weinig woorden wordt de boodschap aan de consument overgebracht. De spetterende beelden van de video-clips op MTV hebben echt geen ondertiteling nodig om de jeugd tot aankoop van de allernieuwste cd van hun favoriete popgroep aan te zetten.

Over eye-openers gesproken: toen ik een tijdje geleden op zoek was naar illustraties, die een artikel over levensmomenten in beeld konden brengen, koos ik voor een afbeelding van een 16e eeuws levensrad (zie afb. 3). Een heel intrigerend plaatje: mannen en vrouwen met verschillende "attributen" in hun handen, balancerend aan de buitenkant van een (wereld?)bol, die wordt rondgedraaid door een figuur met vleugels (engel?). De cirkelvormige beweging vindt zijn omslagpunt in de boven op de bol tronende ridder, met in zijn rechterhand een zwaard en in zijn linkerhand de rijksappel: tekenen van macht en gezag. Toevalligerwijze stootte ik terzelfdertijd op een tweede afbeelding van het levensrad (Chiusa, ± 1735; zie afb. 4). Een minder romantisch en zeker ook patriarchaler (er zijn alleen mannen te zien!) rad, dominant rondgezwengeld door een macaber geraamte (de Dood?).

Beide illustraties - hoe eenvoudig de compositie ervan ook moge zijn - brengen de op- en neergaande lijn van de menselijke levensloop in beeld. Levensbeschouwing in optima forma. Zeker toen ik op deze tweede afbeelding plotseling ontdekte, dat onder de personages op het rad ook de leeftijden stonden vermeld. Als het al waar is - wat wel eens wordt gezegd, maar wat ik betwijfel - dat het leven pas na de veertig begint, dan kan zo'n prent je, zeker als je zelf de veertig al ruim bent gepasseerd, ook op andere gedachten brengen. Zonder woorden!

Beste Jan,

Ik heb het gevoel dat het haast niet te vermijden is: we moeten terug naar vroeger, naar de tijd van de Middeleeuwen of zelfs nog daarvóór. Natuurlijk geldt

dat niet voor onze hele cultuur; we kunnen de klok niet terugdraaien. Ik bedoel dat er een kentering aan de gang is, een herwaardering van het beeld, waarin vroeger gangbare, heel positieve, opvattingen over beeld en werkelijkheid weer een plaats kunnen krijgen. De stenen prentenboeken en de schilderijen in de oude kathedralen als onderwijzing aan de mensen, kinderen en ouderen, waren zo gek nog niet.

Voor mij werden gedachten over de functie van afbeeldingen op gang gebracht door een boek dat ik eigenlijk meer gekocht had om mijn Frans wat op peil te brengen en vanwege de buitengewoon mooie manier waarop de foto's gedrukt zijn (in koperdiepdruk): het standaardwerk over de symbolen (*Le Monde des Symboles*) van uitgeverij Zodiaque, ter plekke in het klooster La Pierre qui vire in de Morvan gekocht. De uitgeverij timmert momenteel nogal aan de weg met haar nieuwste uitgave over de Nederlandse romaanse kerken. De hele serie boeken van Zodiaque heeft in de eerste plaats de Romaanse kunst op het oog, maar het deel over de symbolen kijkt aanzienlijk verder en toont zelfs vele vergelijkingen met voorbeelden buiten het christendom, bijvoorbeeld afbeeldingen uit India. In buitengewoon plezierige volharding bestudeer ik sinds jaar en dag dit symbolenboek en voel de lijnen lopen van mijn eigen gefotografeer via pater Descamps en de zijnen naar de vroeg-middeleeuwse makers en gelovigen die hun geloofsvoorstellingen vormden naar de afbeeldingen die ze zagen in hun kerken. Het valt me dan vooral op dat woorden, terminologie en namen van mensen slechts *toelichting* zijn bij de voorstelling van bijbelse verhalen, personen en zelfs van de wereld en de kosmos. Dat beeld werd nog niet gehinderd door kritische cartesische onderscheidingen (*res cogitans* en *res extensa*), die na ± 1600 de West-europese cultuur gingen bepalen. Het geloof kon reële, materiële werkelijkheid zijn, of anders gezegd: de materie kon drager of weergever van het geloof zijn. De intelligente vragen – en het logisch samenhangende systeem van de theologie dat als antwoord dient – waren secundair.

Ik beroep me bij deze beschouwing evenzo op het begin van het Johannesevangelie, door jou ook al genoemd, als de vorige eeuwen. "Het woord is vlees geworden" betekent voor mij iets positiefs ten opzichte van zichtbare materie. Er staat immers niet "Het vlees is woord geworden!" Die laatste omdraaiing zou naar mijn mening de woord-cultus juist in de hand werken. Hoe kan het dan dat de oorspronkelijke zin van Johannes dat ook deed? Misschien is het wel kettens om het te beweren, maar ik heb steeds meer de indruk dat de steen (van zachte zachtsteen tot en met graniet) waarin de oude beelden uitgehouwen zijn beweeglijker, soepeler is, meer multi-interpretabel, gevoeliger ook, dan de taal van de woorden, die zich in onze computertijd nog meer aan éénduidige definities moet houden dan ooit.

Vergis ik me nou, of zie ik die twijfel aan de "woorden" bij leerlingen ook? Ze knappen soms totaal af op de typisch schoolse eis hun visies netjes en wél gedefinieerd "onder woorden" te brengen. Alleen de vakken lichamelijke oefening, tehatex en muziek laten minder woordbegaafde leerlingen aan hun trekken komen, maar hoe hoog gewaardeerd zijn die vakken in een havo-atheneum context? En welke positie zou het godsdienstonderwijs moeten innemen?

Op een VGL-conferentie enige jaren geleden stelde Tjeu v.d. Berk voor, leerlingen in groepjes met een Kodakje de stad in te sturen om "levensbeschouwing" in hun omgeving in beeld te brengen. Wie heeft het gedaan? Ik (nog) niet. En toch lijkt het me heel leuk, en zinnig ook. Gisteren kwam ik behangen met fotoapparatuur mijn lokaal binnen bij mijn brugklasje. Het was de laatste schooldag van de eindexamenkandidaten en mijn hoofd stond bepaald niet naar reguliere lessen. Dat van de brugklassers trouwens ook niet.

Ze hadden zichzelf goed laten versieren en bekliederen met kleuren en tekens. Een aantal wilde dolgraag eens goed op de foto. Maar welk beeld willen ze dan van zichzelf zien? Welk "image" (letterlijk) willen ze hebben? Welke voorstelling maken zij zich van zichzelf en klopt dat met het beeld dat klasgenoten van hen hebben? Wat doe je als je jezelf vreselijk vindt? Wat doe ik met een meisje dat graag fotomodel wil worden maar daar, volgens mij, niet het uiterlijk voor heeft? Behalve een serie grappige foto's ontstond er ook een heel vanzelfsprekend gesprek in de klas over identiteit. Eén van de resultaten wordt bij dit artikel afgedrukt (zie afb. 5).

Beeld van jezelf, beeld van God...

Ik herinner me dat we vele jaren geleden worstelden met dat wat nu het laatste hoofdstuk van *VHZ-F* is. Een hoofdstuk over "beelden van God". We kwamen er niet uit hoe we het thema moesten introduceren bij de leerlingen. Na vele vergaderingen gingen we maar wat bierdrinken in een plaatselijke gelegenheid in Ermelo. Plotseling flitste het over en weer: je moet niet beginnen bij "God" maar bij "beeld". Wat is dat eigenlijk, wat doet een kunstenaar als hij een beeld maakt? De intro hebben we toen laten maken door een kunstenaar, Luuk Scholten, die een diaserie maakte over "verzetsbeelden" in Nederland en Vlaanderen. Met Jaap Veld reisde hij stad en land af. Zelf vertelde hij over het hoe en waarom van deze beelden. Ik zette de muziek achter deze ingesproken woorden en zie: we hadden een diaklankbeeld dat veel indruk maakt op leerlingen. Van het beeld naar God is dan een begaanbare weg.

Ik denk, samenvattend, dat er didaktisch veel voor te zeggen is, van beeld naar (eventueel verhelderend) woord te gaan en niet omgekeerd. Ik ken echter maar zo weinig goede voorbeelden uit de huidige methoden voor godsdienst en levensbeschouwing. Ken je methoden waar dat expliciet gebeurt? Hoe is de werkwijze bij de nieuwe methode Labyrint geweest?

Beste Hans,

Een artikel en een boek (met schitterende apocalyptische beelden) vormden de opmaat voor mijn "antwoord" op jouw tweede brief in het kader van onze gedachtenwisseling over het beeldgebruik en het vak levensbeschouwing. Toevalligerwijze nam ik een dezer dagen weer eens de prachtige uitgave van Karel Eykman/Bert Bouman, *Het verhaal van Johannes en wat hij zag in zijn dromen*, ter hand. Opnieuw trof me de openingspassage van dit boek: "Het was op aarde niet zo als Jezus had gewild. Overal in de steden waren mensen die dat hadden gemerkt. Ze waren teleurgesteld en ze schreven dat in hun brieven. Die stuurden ze naar Johannes, want die zou dat wel begrijpen, dachten ze. Er was een stad en daar schreven ze: 'We horen hier wel mooie preken in de kerk, maar wat heb je eraan? In het echt gaat het niet zo mooi. Zo is het nu eenmaal in de wereld.'" Zo gaat dat nu eenmaal in de wereld: het klinkt wat verwijtend, met een ondertoon van "daar trappen we niet in" of "je zou toch eigenlijk beter moeten weten".

Ongeveer terzelfdertijd kreeg ik het tweede nummer van het nieuwe boekenmagazine *Inzage*² toegezonden, met daarin een interview met drie catecheten (Jaap de Lange, Wim Verboom en Frits Brattinga). Frits Brattinga: "Met godsdienst en geloven aankomen bij jongeren tussen vijftien en twintig jaar, is net zoiets als een reformprodukt in een Mc Donald's willen verkopen." Waarmee hij wilde aangeven, dat volwassenen niet altijd in staat zijn naar jongeren toe "een beetje bevlogen, aardig, open en ontspannen over te komen." Het reformbrood dus maar onder de tafel leggen en met een andere "Big Mac" aankomen? Nee, zegt hij stellig, maar we zullen wel op zoek moeten gaan naar

andere voertuigen om geloof en levensbeschouwing gestalte te geven. Mijmerend over de toegankelijkheid van de bijbel, zegt De Lange enigszins triestig bladerend in het boek: "Kijk, dit is het Woord. Hier doen we het mee. Een bladspiegel die in twee kolommen grijs is van de lettertjes. Wat is daar nu voor toegankelijks aan? ... Alleen al door een andere lay-out zou je anders gaan lezen. Wordt hij toegankelijker."

Nee, dacht ik toen, Hans vergist zich waarschijnlijk niet wanneer hij de twijfel aan de "woorden" bij zijn leerlingen meent te zien. Balen van hier tot Tokio, wanneer hen telkens maar weer wordt gevraagd hun visies en ideeën welomschreven en weloverwogen onder woorden te brengen. Ik weet het: de school is nu eenmaal geen speeltuin, maar wel meer dan alleen een leerfabriek. De school van de toekomst (tóch nog een ideetje voor Chriet Titulaer?) is voor mij geen school zónder woorden, maar misschien wel met meer beelden en expressie. Juist minder woordbegaafde leerlingen hebben meer dan eens aangetoond hoe zij op een creatieve manier uiting kunnen geven aan wat hen ten diepste bezig houdt, hoe levensvragen de motor kunnen zijn voor een creatief proces en hoe expressiviteit kan bijdragen aan de ontwikkeling van hun levensbeschouwelijk denken³. Onderwijzen als het "wonder wijzen"⁴ betekent in dit opzicht dan ook zeker geen eenrichtingsverkeer van docent naar leerling, maar kan evenzeer de omgekeerde richting betreffen.

Het idee om leerlingen (en waarom niet samen met de docenten?) met een fotocameraatje de stad in te sturen om "levensbeschouwing" in beeld te brengen, is zo gek nog niet⁵. Ze zouden uit eigen ervaring kunnen ontdekken, dat de wereld bol staat van levensbeschouwelijkheid en dat je levensbeschouwing als het ware zó van de straat kunt oprapen. Wanneer ze hun ogen goed de kost geven, kan dat een boeiende ontdekkingsreis opleveren voor henzelf én hun leraren.

Als een Johannes in het klaslokaal zou ik dan dromen van leerlingen, die van hun tocht terugkomen met het aprilnummer van het NS-tijdschrift *Rails* over "Instant-Karma" of een foto van het bill-board "Is er koffie na de dood?" dat ze zagen tijdens hun verkenningstocht. Met flesjes bier in hun rugzak: "Het elfde gebod" of "De verboden vrucht" (levendige discussie over de onmiskenbaar bijbelse afbeeldingen op het etiket verzekerd!). Misschien dat het "verboden parfum" *Eden* van Cacharel werd ontdekt in een van de grote warenhuizen (ik las in de krant dat het Franse concern de meeste tijd van het marktonderzoek heeft besteed aan mogelijke religieuze bezwaren tegen het gebruik van de naam *Eden*) of dat ze in de boekhandel behalve voor de New Age-afdeling ook oog hadden voor Suske en Wiske-strips als *Lambik Baba*, waar Sjiva voluit op de openingsprent prijkt (zie afb. 6). Wellicht dat sommigen in de hal van het postkantoor de vergeten affiche "Postbank en PTT Post staan ook op Goede Vrijdag voor u klaar" opmerkten of elders in de stad de poster "Drum. Je Eigen Ritme" zagen. Wie weet had een van hen nog een krantenknipsel van het superfotomodel Claudia Schiffer, getooid in een lange avondjurk met op het borststuk Arabische lettertekens, waarvan de mode-ontwerper dacht dat het een liefdesgedicht was, maar dat in werkelijkheid een vers uit de koran bleek te zijn, waarin de gelovigen worden opgeroepen op het rechte pad te blijven. Doorzetters hebben misschien wel één van de geruchtmakende Benetton-affiches weten te bemachtigen of een reclamebrochure van het Duitse kledingbedrijf Otto Kern waarop een vrouwelijke Jezus zich omringd heeft met twaalf mooie, jeans-dragende mannen of Jezus zelf het middelpunt is temidden van twaalf jonge vrouwen, alleen gekleed in spijkerbroek. Of ze komen stil en aangeslagen terug op school, nog diep onder de indruk van Spielberg's *Schindlers list*.

Waarmee ik maar wil zeggen: levensbeschouwing is zonder twijfel in alle kleuren en geuren te vinden op straat.

Tot slot. Je startte dit brief-artikel in de hoop dat we, al corresponderend, konden komen tot een stukje theorievorming of dat we een aantal criteria zouden kunnen ontwikkelen voor het beeldgebruik in methoden godsdienst/levensbeschouwing. Ik heb niet het gevoel dat we daarin helemaal zijn geslaagd. Een briefwisseling is daarvoor misschien ook wel niet het meest geschikte middel. Ik hoop dat onze "correspondentie" in ieder geval ingrediënten bevat voor een gewapend antwoord waarmee je opmerkingen als "Nou Hans, dan gooi je er toch een paar van die paginagrote foto's uit?" kunt pareren...

Wie zich op meer systematische wijze wil bezighouden met beeldgebruik in methodisch materiaal, kan overigens uitstekend aan de slag met een aantal in *Verbum* ontwikkelde instrumenten⁶. Modellen, die gericht zijn op verschillende aspecten (soorten afbeeldingen, werkvormen, doelen en inhouden van de beelden). Met behulp hiervan kan iedere docent zelf analyses uitvoeren op bestaand materiaal of er criteria aan ontleen, die zouden kunnen bijdragen aan verbetering van het beeldgebruik in de eigen lespraktijk. Een voorbeeld van een methode, waarin het beeld een essentieel onderdeel vormt van de informatie en als werkmateriaal functioneert bij de opdrachten van elke leseenheid, is de onlangs verschenen methode *Labyrint*⁷. In deze methode is uitdrukkelijk gekozen voor (gemiddeld) 70% tekst en 30% beeld. *Labyrint* levert hiermee m.i. een voorbeeld-ige bijdrage aan de ontwikkeling van een nieuwe beelddidactiek. Dat houdt wel in, dat je bij de constructie van materiaal voor het vak levensbeschouwing van meetafaan niet alleen in woorden en begrippen moet gaan denken, maar ook in beelden! Het beeld is dan niet iets meer, dat slechts getoelgd kan worden mits er voldoende ruimte is, maar vormt een noodzakelijk en wezenlijk onderdeel van het geheel. De macht van het woord en de kracht van het beeld: een relatie met toekomst.

Hans Fijn van Draat
Jan Simons

NOTEN

1Herbert Fendrich, *Wat kun je doen met beelden?* in *Verbum* 58(1991)3-4, blz. 64.

2Douwine Zoutman, *'Een catecheet is eigenlijk een leerlooier': interview met Jaap de Lange, Wim Verboom en Frits Brattinga*, in *Inzage* (boekenmagazine op het terrein van levensbeschouwing, theologie en filosofie; een initiatief van uitgeverij Kok), april 1994, blz. 3-7.

3Zie de artikelen van M. Engel, *De kunst van leerlingen*, in *Verbum* 59(1992)8, blz. 148-154 en J. van Spaendonck, *Een onvindbaar begin; tekeningen en existentiële vragen*, in *Verbum* 57(1990)8, blz. 141-149.

4Vgl. J. Claes, *Onderwijzen: het wonder wijzen*, DNB/Pelckmans, Kapellen, 1987.

5Zie de suggestie aan het einde van het artikel van Jan van Lier, *Van boekillustraties naar beelddidactiek*, in *Verbum* 60(1993)1, blz. 21.

6Zie *Verbum* 60(1993)1, waarin deze modellen als bijlagen als middenpagina's zijn opgenomen (KPC, Postbus 482, 5201 Al 's-Hertogenbosch, telefoon 073 - 215435).

7In de handleiding van *Labyrint* is daarover meer te vinden (blz. 21-25), inclusief model voor structurele beeldanalyse. en matrix voor soorten beelden. Zie ook het artikel van Jan van Lier, *Beelden in het labyrint*, elders in dit nummer.

[AFBEELDINGEN]

afbeelding 1
foto VHZ-F, blz. 46

afbeelding 2
schilderij apostel Petrus (El Greco)

afbeelding 3
Levensrad, 16e eeuwse houtsnede
(overgenomen uit *Kruispunt* aug/sept. 1989, geplaatst in *Opstap* 1989/3 en
Verbum 1993/7)

afbeelding 4
Rad van het leven, Chiusa ± 1735
(overgenomen uit tijdschrift *Bethanië* 1989/3, geplaatst in *Opstap* 1989/3)

afbeelding 5
klassefoto

afbeelding 6
openingsprent Suske en Wiske-album *Lambik Baba*